

โคมพัสดุ: ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์กับการบูรณาการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา
ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

Khomphat: The Wisdom of Printed Fabric and the Integration of Learning
Management in the Social Studies, Religion, and Culture Learning Area at
Wat Kammasen School under the Prachuap Khiri Khan Primary
Educational Service Area Office 1

ลัดดาวัลย์ บุญละ*

Laddawan Bunna

ในตะวัน กำหม่อม

Naitawan Kumhom

สาขาสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม

คณะสังคมศาสตร์และศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยทองสุข

Department of Society, Religion and Culture,

Faculty of Social Sciences and Education, Thongsook College

Corresponding author, e-mail: Ladda9406@gmail.com*

วันที่รับบทความ (Received): 6 กุมภาพันธ์ 2569

วันที่แก้ไขบทความ (Revised): 27 กุมภาพันธ์ 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted): 5 มีนาคม 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์โคมพัสดุ 2) บูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์โคมพัสดุกับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ เป็นบุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์เชิงลึกเกี่ยวกับประวัติ ภูมิปัญญา พัฒนาการ กระบวนการผลิต ลวดลาย และการบริหารจัดการผ้าพิมพ์โคมพัสดุ 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ เป็นครู นักเรียน ชาวบ้าน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผ้าพิมพ์โคมพัสดุในด้านการเรียนรู้ การปฏิบัติ และการอนุรักษ์ และ 3) กลุ่มบุคคลทั่วไป เป็นประชาชนในพื้นที่หรือจังหวัดใกล้เคียงที่มีประสบการณ์รับรู้หรือเกี่ยวข้องกับผ้าพิมพ์โคมพัสดุนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต จัดประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมเชิงปฏิบัติการ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผ้าพิมพ์โคมพัสดุเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและงานฝีมือไทย กำเนิดขึ้นที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีเป้าหมายในการสร้างงานและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ กระบวนการผลิต ลวดลาย และการบริหารจัดการผ้าพิมพ์โคมพัสดุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าผ้าพิมพ์โคมพัสดุมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททาง

สังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย ทั้งยังคงรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้อย่างชัดเจน ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์จึงมิได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและควรได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างยั่งยืน 2) การบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์กับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามมะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยเน้นการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับชีวิตจริงของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ชัดเจน กระบวนการสอนเชิงปฏิบัติ และการประเมินผลจากผลงานสร้างสรรค์ของนักเรียน มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการคิดสร้างสรรค์เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้จึงช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ไหมพัสดร์; ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์; การบูรณาการการสอน

Abstract

This research aimed to 1) study the history and wisdom of Khomphat printed textiles, and 2) integrate the wisdom of Khomphat printed textiles into the teaching and learning of the Social Studies, Religion, and Culture subject at Wat Khamasen School, under the Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area Office 1. The targeted informants included 1) knowledge holders, who were individuals with in-depth knowledge and experience regarding the history, wisdom, development, production process, patterns, and management of Khomphat printed textiles; 2) practitioners, including teachers, students, villagers, and those involved in learning, practicing, and preserving Khomphat printed textiles; and 3) the general public, including local residents or people from nearby provinces who had experience or familiarity with Khomphat printed textiles.

This research employed a qualitative cultural approach and used data collection tools such as surveys, interviews, observations, focus group discussions, and workshops. The research findings revealed that 1) Khomphat printed textiles were a local wisdom reflecting Thai cultural identity and craftsmanship. They originated in Hua Hin District, Prachuap Khiri Khan Province, with the aim of creating jobs and improving the community's quality of life. This study examined the history, development, production process, patterns, and management of Khomphat printed textiles from past to present. The findings showed that Khomphat printed textiles had continuously developed and adapted to contemporary social and economic contexts while preserving their original identity. They were not merely handicraft products but a cultural heritage of significant value that should be sustainably preserved and passed on. 2) The integration of Khomphat printed textile wisdom into the teaching and learning of Social Studies, Religion, and Culture at Wat Khamasen School emphasized linking local wisdom with the students' real-life experiences. The learning management included clear objectives, practical teaching processes, and assessment based on students' creative work. Students' knowledge, understanding, and creative thinking skills increased, along with positive attitudes toward preserving Thai culture. Using local wisdom

as a learning base enhanced the quality of teaching and learning in a way that corresponded effectively with the local context.

Keywords: Khomphat; Textile Wisdom; Integrated Teaching

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับงานด้านการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรม ว่าเป็นภารกิจที่มุ่งเสริมสร้างความเจริญทางปัญญาและจิตใจของประชาชน ซึ่งนับเป็นรากฐานสำคัญของความก้าวหน้าในมิติอื่นๆ ของประเทศ อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาความเป็นไทยให้คงอยู่อย่างมั่นคง (พระราชดำรัสในพิธีเปิดปีแห่งการรณรงค์เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมไทย ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 22 เมษายน 2537) แนวพระราชดำริดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะรากฐานของการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละพื้นที่ โดย “ผ้า” เป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในหลายมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของพิธีกรรม ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคม ในอดีต การทอผ้าเป็นบทบาทสำคัญของสตรีในครัวเรือน ความสามารถในการทอผ้าจึงสะท้อนคุณค่าและสถานภาพของสตรีในสังคม ตลอดจนเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ตั้งแต่การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม จนถึงผ้ามัดหมี่ ซึ่งถือเป็นขั้นสูงของฝีมือการทอผ้า (ประการ คุณารักษ์, 2545) ในสมัยรัชกาลที่ 5 สังคมไทยเริ่มเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย โดยชนชั้นข้าราชการได้รับการส่งเสริมให้ปรับเปลี่ยนจากการใช้ผ้าปุมมาเป็นผ้าม่วงสีน้ำเงินเข้ม รวมถึงมีการกำหนดเครื่องแต่งกายตามยศหรือตำแหน่ง โดยใช้ผ้าแพรสีต่างๆ เพื่อแสดงสังกัดกระทรวงหรือกรม นอกจากนี้ การแต่งกายของคนไทยยังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะในกลุ่มสตรีที่เริ่มนิยมสวมเสื้อแขนยาวสีขาว ห่มสไบเฉียง พร้อมถุงน่องและรองเท้าบู๊ต (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530)

ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 4-5 ผ้าพิมพ์ลายจากประเทศอินเดียกลับมาได้รับความนิยมอีกครั้ง โดยประเทศไทยเป็นผู้ออกแบบลวดลายและส่งไปผลิตในอินเดีย เรียกว่า “ผ้าลายนอกอย่าง” ขณะที่ผ้าที่อินเดียพิมพ์ลายขึ้นเองเรียกว่า “ผ้าลายนอกอย่าง” ความนิยมดังกล่าวนำไปสู่การเริ่มผลิตผ้าพิมพ์ลายในประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2475 ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพิมพ์ผ้าแบบสกรีน และการจัดตั้งโรงงานผลิตผ้าพิมพ์ในเวลาต่อมา ส่งผลให้รูปแบบการนุ่งโจงกระเบนและผ้าซิ่นลายไทยมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับกระแสนิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530) จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็นพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลาย โดยเฉพาะในอำเภอหัวหิน ซึ่งมีการสืบทอดองค์ความรู้จากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง จนสามารถนำมาใช้สร้างรายได้และเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน หนึ่งในภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่น คือ “ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์” ซึ่งเป็นงานหัตถศิลป์ที่ผสมผสานความคิดสร้างสรรค์เข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยมีพื้นฐานจากการนำผ้าไหมพิมพ์ลวดลายให้เกิดความงดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน, 2558)

ในปัจจุบัน กระบวนการผลิตผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ได้รับการพัฒนาให้มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ผ่านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดีขึ้นทั้งในด้านความคงทนและความประณีตของลวดลาย (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2560) ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์จึงไม่เพียงสะท้อนอัตลักษณ์ของหัวหินในฐานะเมืองท่องเที่ยวชายทะเล หากยังแสดงถึงบทบาทของพื้นที่ในฐานะแหล่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีประวัติการสืบทอดมาอย่างยาวนาน คำว่า “หัวหิน”

ปรากฏขึ้นราวปี พ.ศ. 2377 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อชาวเมืองเพชรบุรีบางส่วนอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านสมอเรียง ซึ่งมีชายหาดและก้อนหินที่มีลักษณะโดดเด่น ต่อมา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ได้ทรงสร้างตำหนักบริเวณชายทะเลและพระราชทานนามว่า “แสนสำราญสุขเวศน์” พร้อมทั้งขนานนามหาดทรายบริเวณนั้นว่า “หัวหิน” ซึ่งกลายเป็นชื่อเรียกพื้นที่ดังกล่าวสืบมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง แต่อัตลักษณ์ของผ้ายังไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในวงกว้าง ผู้บริโภคส่วนใหญ่ยังคุ้นเคยกับผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายมากกว่า ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภครุ่นใหม่ได้อย่างเต็มที่ จึงมีความจำเป็นต้องปรับภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย โดยยังคงคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้เป็นแกนสำคัญ (นวนันท์ ศรีสุกใส และคณะ, 2558) หากปราศจากการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างจริงจัง ภูมิปัญญาการพิมพ์ผ้าไหมพัสดร์ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมที่เกิดจากการทอผ้าและพิมพ์ลายด้วยมือ อาจเสี่ยงต่อการเลือนหาย เนื่องจากคนรุ่นใหม่อาจไม่ตระหนักถึงคุณค่าเชิงวัฒนธรรมของงานหัตถกรรมท้องถิ่นดังกล่าว (เวชกร ตาลวันนา, 2566) การอนุรักษ์และพัฒนาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์จึงมีความสำคัญต่อการธำรงอัตลักษณ์ของชาติและเสริมสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนหัวหิน

ในด้านการศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เข้าใจการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งประกอบด้วย 5 สาระสำคัญ ได้แก่ ศาสนา ศิลธรรมและจริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะสาระประวัติศาสตร์ ซึ่งมุ่งพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงเหตุผลผ่านกระบวนการคิดทางประวัติศาสตร์ อันเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้แบบสืบสอบและการใช้วิจารณ์ญาณ (Weinberg, 2001) การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจพื้นที่ ชุมชน และบริบททางสังคมผ่านเครื่องมือหลากหลาย เช่น แผนที่ชุมชน ลำดับเหตุการณ์ และข้อมูลภูมิศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจรากเหง้า วิถีชีวิต วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นฐานในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมของชุมชน (สิริวรรณ สิริวนิชย์, 2565)

ดังนั้น การวิจัยเรื่อง โคมพัสดร์: ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์กับการบูรณาการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามมะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทรงคุณค่ามาบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจรากเหง้าวัฒนธรรมของชุมชน พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ และปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์
2. เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์กับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามมะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง โชมพัสเตอร์: ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์กับการบูรณาการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดท่ามะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการตามขั้นตอน ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาประเด็นสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ โดยครอบคลุม เนื้อหา ดังนี้

1.1 การศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ของผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ พัฒนาการของผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กระบวนการผลิต รูปแบบและลวดลายของผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ ตลอดจนการบริหารจัดการผลิตภัณฑ์ในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงแนวทางการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ในอนาคต

1.2 การบูรณาการองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ เป็นการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญา พัฒนาการ กระบวนการผลิต รูปแบบลวดลาย และการบริหารจัดการ ผลิตภัณฑ์ผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวทางการอนุรักษ์ในอนาคต มาบูรณาการ กับการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการและ วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นกรอบในการศึกษา

1.3 ขอบเขตด้านทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม ศึกษาทฤษฎีและองค์ความรู้ทางสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชน อันประกอบด้วยศาสตร์หลากหลายด้าน เช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และอธิบาย ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์

1.4 ขอบเขตด้านการบูรณาการจัดการเรียนการสอน มุ่งเน้นการจัดการเรียนรู้โดยยึด ผู้เรียนเป็นสำคัญ กำหนดประเด็นการศึกษาเพื่อปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม และคุณธรรมจริยธรรมที่ถูกต้อง เหมาะสม ส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าคิด กล้าทำ สามารถรวบรวม ตรวจสอบ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ได้อย่างเป็นระบบ

2. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง โชมพัสเตอร์: ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์กับการบูรณาการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดท่ามะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาประถมศึกษา ประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวม ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ด้วยวิธีการ สัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

3. ระยะเวลาการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2568 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2569

4. พื้นที่วิจัย พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ พื้นที่ชุมชนในเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผ้าพิมพ์โชม พัสเตอร์ เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา 4.1) เป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน 4.2) เป็นพื้นที่ ที่มีภูมิโนเวต วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพิมพ์โชมพัสเตอร์

5. ผู้ให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญา พัฒนาการ กระบวนการผลิต รูปแบบลวดลาย และการบริหารจัดการผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวทางการอนุรักษ์ในอนาคต 1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้อาวุโส พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครู อาจารย์ และนักวิชาการอิสระ ที่มีความรู้เชิงลึกในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม และภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ จำนวน 10 คน 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) ได้แก่ ครู นักเรียน ชาวบ้าน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ จำนวน 20 คน 3) กลุ่มบุคคลทั่วไป (Purposive Informants) ได้แก่ ประชาชนทั่วไปในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่ใกล้เคียงที่มีประสบการณ์หรือรับรู้เกี่ยวกับผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ จำนวน 20 คน

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (ในตะวัน กำหอม, 2559)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการเก็บข้อมูล 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยยึดหลักการศึกษ เชิงองค์รวม (Holistic Approach) ตามแนวคิดของงามพิศ สัตย์สงวน (2539; อ้างใน ในตะวัน กำหอม, 2559) ใช้เวลาศึกษาภาคสนามประมาณ 6 เดือน

3. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบ จัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ตามแนวคิดของทรงคุณ จันทรจร (2553) ได้แก่ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) และการวิเคราะห์โดยการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological Analysis) (ในตะวัน กำหอม, 2559)

4. การนำเสนอผลการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมการตรวจสอบและวิพากษ์ผลการวิจัยร่วมกับผู้ให้ข้อมูลและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับบริบทความเป็นจริงของชุมชน

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์

1.1 ประวัติความเป็นมาและการผลิตผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ ผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์เป็นงานหัตถศิลป์ไทย ที่ถือกำเนิดขึ้นในพื้นที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ราวปี พ.ศ. 2492 โดยมีพลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช และหม่อมเจ้าหญิงผจงรังจิตร กฤดากร พระชายา เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงงานพิมพ์ ผ้าฝ้ายไหมพัสเตอร์ จุดมุ่งหมายสำคัญของการก่อตั้งกิจการนี้ได้จำกัดอยู่เพียงการผลิตผ้าเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของ ชุมชนโดยรวม

ในระยะแรกของการดำเนินงาน ลวดลายที่นำมาพิมพ์บนผ้าส่วนใหญ่เป็นภาพสะท้อนเอกลักษณ์ ของสังคมไทย อาทิ ลายวัดอรุณราชวราราม ลายเรือหงส์ และภาพวิถีชีวิตชาวนา ซึ่งนับเป็นการทดลอง ตลาดและสร้างการรับรู้ต่อผลิตภัณฑ์ ต่อมาจึงมีการขยายขอบเขตการผลิตไปสู่ชุดอาหาร ผ้ารองจาน และการนำผ้าทอมือจากจังหวัดราชบุรีมาพิมพ์ลวดลายเพิ่มเติม ซึ่งถือเป็นแนวคิดใหม่และสร้างความ แตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์ในช่วงเวลานั้น การพัฒนาลวดลายอย่างต่อเนื่อง เช่น ลายม้าลาย ลายไบบอน

และลายไฟไทย ช่วยสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้กับผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์และตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้อย่างเหมาะสม ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าบรมเดช หม่อมเจ้าหญิง ผจรงจิตรได้สานต่อกิจการอย่างมั่นคง พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากขึ้น ลวดลายครอบคลุมทั้งลายไทยดั้งเดิม เช่น ลายดอกจิก ลายนกกลี ลายหัวโขน และลายละคร รวมถึงลวดลายร่วมสมัย เช่น ลายผีเสื้อ ลายนกนางแอ่น และลายรวงข้าว นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาชนิดของเนื้อผ้า เช่น ผ้าป่านและผ้าไหม เพื่อเพิ่มความสะดวกในการดูแลรักษาและเหมาะสมกับการใช้งานในแต่ละฤดูกาล ผ้าเกี้ยวหรือผ้าพิมพ์ลายทอง ซึ่งเดิมใช้เป็นผ้านุ่งของสตรีชั้นสูงหรือใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ ถูกนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ตกแต่งบ้านและเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ผ้าม่าน หมอนขวาม และกระเป๋าเครื่องสำอาง

ผลิตภัณฑ์ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มีตั้งแต่ขนาดเล็ก เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้ารองแก้ว และผ้าพันคอ ไปจนถึงผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่ เช่น ผ้าม่าน ผ้าคลุมเตียง เสื้อผ้าฝ้าย กระเป๋า และรองเท้าแตะผ้า ซึ่งได้รับความนิยมจากทั้งผู้บริโภคชาวไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันกิจการผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ยังคงสืบทอดโดยทายาทของหม่อมเจ้าหญิงผจรงจิตร โดยหม่อมราชวงศ์อัจฉริยา คงสิริ รับผิดชอบโรงงานที่หัวหิน และหม่อมราชวงศ์วิภาสิริ วุฒินันท์ ดูแลร้านในกรุงเทพมหานคร การสืบทอดองค์ความรู้ควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ยังคงรักษาเอกลักษณ์และภูมิปัญญาไทยได้อย่างยั่งยืน

1.2 ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์

1.2.1 พัฒนาการของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยอย่างเด่นชัด ทั้งในด้านศิลปะ ลวดลาย และงานฝีมือ พัฒนาการของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สามารถจำแนกออกเป็นสามช่วงสำคัญ ได้แก่ ช่วงเริ่มต้น ช่วงสืบทอด และช่วงต่อยอดและพัฒนา ช่วงเริ่มต้นอยู่ในสมัยพลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรมเดช (พ.ศ. 2476–2492) โรงงานพิมพ์ผ้าไหมพัสดร์ก่อตั้งขึ้นที่อำเภอหัวหิน โดยทรงนำรูปแบบการย้อมและพิมพ์ผ้าที่เคยดำเนินการในช่วงลิเกยทางการเมือง ณ เมืองไซ่ง่อน ประเทศเวียดนาม มาประยุกต์ใช้ ลวดลายในระยะนี้มักสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นไทย และสิ่งแวดล้อม โดยผสมผสานระหว่างลายที่มนุษย์สร้างขึ้นและลายจากธรรมชาติ ช่วงสืบทอดอยู่ในสมัยหม่อมเจ้าหญิงผจรงจิตร (พ.ศ. 2492–2524) ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าบรมเดช พระองค์ทรงรับช่วงดำเนินกิจการต่ออย่างจริงจัง มีการขยายโรงงาน ปรับปรุงกระบวนการผลิตและพัฒนาลวดลายใหม่อย่างต่อเนื่อง ลวดลายส่วนใหญ่อิงจากสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว เช่น ดอกไม้ ต้นไม้ สัตว์ และสิ่งของในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มีความหลากหลายและตอบสนองต่อรสนิยมของผู้บริโภคในแต่ละยุคสมัย ช่วงต่อยอดและพัฒนาเป็นช่วงของทายาทรุ่นลูก (พ.ศ. 2524–ปัจจุบัน) โดยมีการนำลายไทยดั้งเดิม เช่น ลายดอกจิก ลายนกกลี ลายเทพพนม ลายหัวโขน และลายละคร มาประยุกต์ร่วมกับการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย ทั้งเครื่องแต่งกายและของตกแต่งบ้าน นอกจากนี้ยังมีการจัดการด้านการออกแบบอย่างเป็นระบบ แบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ การออกแบบตราสัญลักษณ์ การออกแบบเครื่องแต่งกาย และการออกแบบอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน แนวทางดังกล่าวช่วยให้ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สามารถรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิม พร้อมปรับตัวให้สอดคล้องกับตลาดยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2.2 กระบวนการผลิตผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์เป็นศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนความประณีตและภูมิปัญญาไทยผ่านวัสดุ เทคนิค และลวดลาย ปัจจุบันวัสดุหลักที่ใช้ในการผลิตประกอบด้วยผ้าดิบ สีน้ำมันและสีผง เฟรมฟิล์ม ยางปาด และโต๊ะพิมพ์ แม้ในอดีตจะมีการทอผ้าฝ้ายใช้เองภายในโรงงาน แต่เนื่องจากต้นทุนที่สูงขึ้น จึงเปลี่ยนมาใช้ผ้าจากผู้ผลิตภายในประเทศ ได้แก่ ผ้าเกี้ยว ผ้าหลา

และผ้าชุดอาหาร ซึ่งแต่ละชนิดให้ลักษณะผิวสัมผัสและผลลัพธ์ของลวดลายที่แตกต่างกัน ลวดลายผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สามารถแบ่งตามช่วงพัฒนาการได้สามระยะ ระยะแรกในสมัยพระองค์เจ้าบรมเทศ ลวดลายส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมไทย แบ่งเป็นลายที่มนุษย์สร้างขึ้นและลายจากธรรมชาติ ระยะที่สองในสมัยหม่อมเจ้าหญิงผจงจิตร เป็นการสืบทอดวิธีการเดิมควบคู่กับการสร้างลวดลายใหม่จากธรรมชาติใกล้ตัว ส่วนระยะที่สามในยุคทนายาทรุ่นลูก เป็นการนำลวดลายดั้งเดิมมาต่อยอด พร้อมสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ในรูปแบบเครื่องแต่งกายและของตกแต่งบ้าน ตราสัญลักษณ์ของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ใช้ลายผักกูดในพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นต้นแบบ ผลิตภัณฑ์แบ่งออกเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มเครื่องแต่งกายและกลุ่มอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังประสบปัญหาด้านต้นทุนการผลิตที่สูง ข้อจำกัดด้านการตลาด และการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ส่งผลให้การสืบทอดภูมิปัญญามีแนวโน้มลดลง แนวทางการอนุรักษ์ควมมุ่งเน้นการจัดการความรู้ การเก็บรักษาองค์ความรู้ทั้งในรูปแบบวัตถุและสื่อเผยแพร่ การถ่ายทอดผ่านการศึกษา และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา เพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

2. การบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์กับการจัดการเรียนรู้

กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามมะเสน สังกัด สพป.ประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 การนำภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มาบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นแนวทางที่ช่วยเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลายถึงมัธยมศึกษาตอนต้น เริ่มจากการใช้ภาพตัวอย่างและชิ้นงานจริงเพื่อกระตุ้นความสนใจ พร้อมตั้งคำถามเชิงสะท้อนให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

จากนั้นครูอธิบายประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ในสามช่วง พร้อมให้ผู้เรียนสรุปข้อมูลลงในตาราง เพื่อเสริมการเรียนรู้เชิงระบบ กิจกรรมปฏิบัติเน้นการออกแบบลวดลายผ้าของตนเอง โดยใช้วัสดุพื้นฐาน เช่น กระดาษ สี และทรายขาว พร้อมอธิบายแนวคิดและความหมายของผลงาน ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการสังเกต ความคิดสร้างสรรค์ และการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับชีวิตประจำวัน

การประเมินผลใช้ทั้งผลงานสร้างสรรค์ การตอบคำถาม และการสะท้อนความคิดของผู้เรียน นอกจากนี้ยังมอบหมายงานให้ผู้เรียนถ่ายภาพหรือวาดลวดลายจากสิ่งรอบตัว และเขียนเรียงความสั้นเรื่อง “ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์และภูมิปัญญาไทย” เพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นไทยทั้งในมิติของศิลปะ งานหัตถกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยกิจการผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์เริ่มก่อตั้งขึ้นในพื้นที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ประมาณปี พ.ศ. 2492 โดยพลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรมเทศ และหม่อมเจ้าหญิงผจงจิตร กฤดากร พระชายาทั้งสองพระองค์มีพระประสงค์สำคัญในการใช้ภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น ในระยะแรกของการดำเนินกิจการ ลวดลายผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ส่วนใหญ่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นไทย และสภาพแวดล้อมทางสังคมในชนบท เช่น ลายวัดอรุณราชวราราม ลายเรือหงส์ และลายบ้านชาวนา

ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับวิถีชีวิตของผู้คน ต่อมา กิจการได้มีการขยายขอบเขตการผลิตไปสู่ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น อาทิ ชุดอาหาร ผ้ารองจาน และผ้าทอมือจากจังหวัดราชบุรี พร้อมทั้งพัฒนาลวดลายใหม่ๆ เช่น ลายม้าลาย ลายใบบอน และลายไฟไทย ส่งผลให้ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น

ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าบรมเดช หม่อมเจ้าหญิงผจงจิตร กฤดากร ได้ทรงรับผิดชอบการดำเนินกิจการต่ออย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายทั้งในด้านลวดลายและการใช้งาน ลวดลายที่ได้รับการพัฒนาในช่วงนี้ครอบคลุมทั้งรูปแบบไทยดั้งเดิม เช่น ลายดอกจิก ลายกนก ลายหัวโขน และลายละคร รวมถึงลวดลายร่วมสมัย เช่น ลายผีเสื้อ ลายนกนางแอ่น และลายรวงข้าว สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์และการปรับตัวให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภคในแต่ละยุคสมัย ผลิตภัณฑ์ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มีความหลากหลายทั้งในด้านชนิดผ้าและการนำไปใช้ โดยใช้ผ้าฝ้าย ผ้าป่าน และผ้าโตะเป็นวัสดุหลัก นอกจากนี้ ผ้าเกี้ยวหรือผ้าพิมพ์ลายทองซึ่งเดิมใช้เป็นผ้าถุงของสตรีชั้นสูงและกุลสตรีในราชสำนัก ได้รับการประยุกต์ใช้เป็นผลิตภัณฑ์ตกแต่งบ้านและของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าม่าน หมอน กระเป๋า และของตกแต่งภายใน ขนาดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์มีตั้งแต่ผ้าเช็ดหน้า ผ้ารองแก้ว ผ้าพันคอ ไปจนถึงเครื่องนุ่งห่ม กระเป๋า รองเท้าแตะ และเครื่องเรือนสิ่งทอ การสืบทอดกิจการในปัจจุบันยังคงอยู่ภายใต้การดูแลของบุตรหลานของหม่อมเจ้าหญิงผจงจิตร โดยหม่อมราชวงศ์อัญญิรา คงสิริ รับผิดชอบโรงงานผลิตในพื้นที่อำเภอหัวหิน และหม่อมราชวงศ์วิภาสิริ วุฒินันท์ ดูแลร้านจำหน่ายในกรุงเทพมหานคร รูปแบบการบริหารจัดการดังกล่าวช่วยให้การสืบทอดภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิม ควบคู่กับการปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคในสังคมร่วมสมัย

พัฒนาการของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สามารถจำแนกออกเป็น 3 ช่วงสำคัญ ได้แก่ 1) ช่วงเริ่มต้น (พ.ศ. 2476–2492) ลวดลายส่วนใหญ่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นไทยและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว โดยเป็นการผสมผสานระหว่างลวดลายที่มนุษย์สร้างขึ้นและลวดลายจากธรรมชาติ 2) ช่วงสืบทอด (พ.ศ. 2492–2524) เป็นช่วงขยายกิจการและโรงงานผลิต ลวดลายเน้นธรรมชาติรอบตัว เช่น ดอกไม้ ต้นไม้ และสัตว์ 3) ช่วงต่อยอดและพัฒนา (พ.ศ. 2524–ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่คนรุ่นใหม่ได้นำลวดลายไทยดั้งเดิมมาประยุกต์ร่วมกับแนวคิดสมัยใหม่ และพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกายและของตกแต่งบ้านอย่างเป็นระบบกระบวนการผลิตผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สะท้อนภูมิปัญญาไทยผ่านการพิมพ์ด้วยมือ โดยใช้วัสดุหลัก ได้แก่ ผ้าดิบ สีนํ้ามัน สีผงทอง เพรมฟิล์ม และยางปาดบนโต๊ะพิมพ์ ลวดลายผ้าสามารถจำแนกตามช่วงพัฒนาได้ โดยช่วงเริ่มต้นมีลวดลายที่มนุษย์สร้างขึ้น 31 ลาย และลวดลายจากธรรมชาติ 3 ลาย ช่วงสืบทอดมีลวดลายมนุษย์สร้าง 4 ลาย และธรรมชาติ 25 ลาย ส่วนช่วงต่อยอดมีลวดลายมนุษย์สร้าง 5 ลาย และธรรมชาติ 7 ลาย ทั้งนี้ ตราสัญลักษณ์ของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ใช้ลายผักกูดในพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นต้นแบบ ผลิตภัณฑ์ของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มเครื่องแต่งกายและของใช้ เช่น เสื้อผ้า หมวก กระเป๋า และชุดเครื่องครัว และกลุ่มอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน เช่น หมอนอิง ผ้าม่าน ผ้าปูโต๊ะ และโซฟา อย่างไรก็ตาม แม้ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์จะสะท้อนภูมิปัญญาและงานฝีมือที่ประณีต แต่ยังมีเผชิญข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิต การตลาดที่ค่อนข้างจำกัด และการขาดการสนับสนุนอย่างเป็นระบบจากภาครัฐ จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มิได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชุมชนหัวหินอย่างชัดเจน ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานของ นันทพล ตังถาวรการ (2555) และ เวชกร ตาลวันนา (2555) ที่ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ควบคู่กับการปรับตัวด้านรูปแบบและผลิตภัณฑ์เพื่อความอยู่รอดในสังคม

ร่วมสมัย ในมิติทางการศึกษา การนำผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มาใช้เป็นฐานการเรียนรู้เชิงปฏิบัติจริง สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบ “Learning by Doing” และงานของ วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ (2560) ซึ่งชี้ว่าการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยเสริมสร้างความตระหนัก คุณค่า และทักษะให้แก่ผู้เรียน ดังนั้น การจัดการความรู้ การอนุรักษ์ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ผ่านระบบการศึกษาและนโยบายสาธารณะ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในอนาคต

2. การบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์กับการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนวัดก้ามมะเสน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 การบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์เข้ากับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นแนวทางที่มุ่งนำองค์ความรู้ท้องถิ่นมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่และชีวิตจริง โดยการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์การสอน กลุ่มสาระและระดับชั้น กระบวนการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมเสริมและการบ้าน รวมถึงการประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้

2.1 วัตถุประสงค์การจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้กำหนดวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ผู้เรียน 1) มีความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและการพัฒนาของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ 2) ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ดังกล่าวกับชีวิตประจำวัน 3) พัฒนาทักษะการสังเกต การคิดวิเคราะห์ และความคิดสร้างสรรค์ผ่านการออกแบบลวดลายผ้า

2.2 กลุ่มสาระและระดับชั้น การบูรณาการจัดชั้นในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3

2.3 กระบวนการจัดการเรียนรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ดำเนินการเป็นลำดับขั้น ดังนี้ 1) ชี้นำเข้าสู่บทเรียน ครูใช้ภาพ ตัวอย่างผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ และวัสดุจริงประกอบการเรียนรู้ พร้อมตั้งคำถามกระตุ้นความคิดเพื่อสร้างแรงจูงใจและเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมของผู้เรียน 2) ชี้นสอนเนื้อหา ครูอธิบายประวัติความเป็นมาและการพัฒนาของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงลักษณะลวดลายและชนิดของผ้า โดยใช้ตารางและภาพประกอบเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาอย่างเป็นระบบ 3) ชี้นกิจกรรมปฏิบัติ ผู้เรียนออกแบบลวดลายผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ของตนเอง พร้อมบันทึกแรงบันดาลใจ แนวคิด และความหมายของลวดลายที่ออกแบบ 4) ชี้นสรุปและอภิปรายผล ผู้เรียนและครูร่วมกันอภิปรายถึงคุณค่าและความสำคัญของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ในฐานะภูมิปัญญาไทย และสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน 5) ชี้นประเมินผล ประเมินจากผลงานสร้างสรรค์ การนำเสนอ และการตอบคำถาม เพื่อสะท้อนความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่ผู้เรียนได้รับ

2.4 ข้อเสนอแนะและกิจกรรมเสริม ผู้เรียนได้รับมอบหมายให้ถ่ายภาพหรือวาดลวดลายจากสิ่งรอบตัวในชีวิตประจำวัน และเขียนเรียงความสั้นในหัวข้อ “ผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์และภูมิปัญญาไทย” เพื่อส่งเสริมการเชื่อมโยงองค์ความรู้กับประสบการณ์จริง

ผลการประเมินการบูรณาการการจัดการเรียนรู้ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การนำภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์มาเป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ สามารถยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการ และเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ประการแรก ในมิติของการออกแบบการจัดการเรียนรู้ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ที่มุ่งพัฒนาความรู้เกี่ยวกับประวัติและการพัฒนาของผ้าพิมพ์ไหมพัสดร์ ควบคู่กับการส่งเสริมทักษะการสังเกตและความคิดสร้างสรรค์ สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติของ

Dewey ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์ตรง กระบวนการเรียนรู้ที่เริ่มจากการใช้ของจริงและคำถามกระตุ้นความคิด ช่วยเพิ่มแรงจูงใจและความสนใจใฝ่รู้ของผู้เรียนอย่างเห็นได้ชัด ประการที่สอง กิจกรรมการออกแบบลวดลายผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์โดยผู้เรียน ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และความคิดสร้างสรรค์อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทพล ตั้งถาวรการ (2555) ที่ระบุว่าลวดลายผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์มีรากฐานจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคม การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนออกแบบลวดลายจากประสบการณ์ชีวิตประจำวันจึงเป็นการถ่ายทอดกระบวนการคิดของช่างพื้นบ้านสู่ผู้เรียน และช่วยให้ผู้เรียนตระหนักว่าภูมิปัญญาสามารถพัฒนาและปรับใช้ได้ตามยุคสมัย ประการที่สาม ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนาตามงานของ เวชกร ตาลวันนา (2555) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการรักษาลวดลายดั้งเดิมควบคู่กับการประยุกต์รูปแบบใหม่ช่วยเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม การจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนจึงมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกท้องถิ่น ประการที่สี่ การบูรณาการศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เข้ากับการเรียนการสอน ช่วยส่งเสริมความสนใจ การมีส่วนร่วม และการสะท้อนคิดจากประสบการณ์จริงของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ (2560) ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะทางสังคม ความรับผิดชอบ และการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 ประการที่ห้า ในมิติการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ เชษฐธรณ์ อรุณ และคณะ (2561) ที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษาและชุมชน การนำภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่มาใช้ในการเรียนรู้ ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และการต่อยอดการเรียนรู้ในอนาคต ผลการวิจัยสามารถอธิบายได้ภายใต้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีหลายประการ ได้แก่ 1) ทฤษฎีการบริหารจัดการ การวางแผนและจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นขั้นตอน สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารของ Fayol ที่เน้นการวางแผน การจัดระเบียบ การประสานงาน และการควบคุม รวมถึงการส่งเสริมความคิดริเริ่มและความร่วมมือของผู้เรียน 2) ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ สะท้อนบทบาทของสถานศึกษาในการถ่ายทอดคุณค่าและวัฒนธรรม โดยผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนการดำรงอยู่ของชุมชน 3) ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ กิจกรรมการออกแบบลวดลายผ้าเปิดโอกาสให้ผู้เรียนรับรู้และสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะจากความงามทั้งเชิงวัตถุและจิตวิสัย 4) ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ผู้เรียนเข้าใจพลวัตของวัฒนธรรมและบทบาทของตนเองในการสืบทอดและเผยแพร่มรดกท้องถิ่น 5) ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นลำดับขั้นช่วยให้ผู้เรียนเกิดการรับรู้ ความสนใจ การทดลอง และการยอมรับคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1.1 การบูรณาการภูมิปัญญาไทยเข้ากับการเรียนการสอน ควรนำภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนเข้าใจวัฒนธรรมไทยและคุณค่าท้องถิ่น เช่น การศึกษาเรื่องประวัติความเป็นมา ลวดลาย และวัสดุของผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์ พร้อมสร้างสรรค์ผลงานลวดลายของตนเอง

1.2 การส่งเสริมทักษะสร้างสรรค์และการสังเกต กิจกรรมการออกแบบลวดลายผ้าเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาทักษะการสังเกต การคิดสร้างสรรค์ และการเชื่อมโยงความรู้ภูมิปัญญากับชีวิตประจำวัน นักเรียนสามารถสะท้อนความคิดและสร้างผลงานที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ทำให้การเรียนรู้มีความหมายและน่าสนใจมากขึ้น

1.3 การสนับสนุนการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ ผ่านกิจกรรมถ่ายภาพ วาดลวดลาย และเขียนเรียงความ รวมถึงการจัดแสดงผลงานในโรงเรียนหรือชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักและความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรขยายการศึกษาไปยังชุมชนหรือโรงเรียนในจังหวัดอื่นๆ ที่มีการผลิตผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์หรืองานพิมพ์ผ้าท้องถิ่นอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของลวดลาย เทคนิคการผลิต และการบูรณาการภูมิปัญญากับการเรียนการสอน ทำให้ผลวิจัยมีความรอบด้านและทั่วไปมากขึ้น

2.2 การวิจัยครั้งต่อไปควรใช้เครื่องมือหลากหลาย เช่น การสังเกตเชิงลึก การสัมภาษณ์เชิงลึก และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเก็บข้อมูลลวดลายและผลงานของนักเรียน

2.3 ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบของการบูรณาการภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ต่อทัศนคติ ความคิดสร้างสรรค์ และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของนักเรียน รวมถึงแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2560). *แนวทางการดำเนินกิจกรรมตามยุทธศาสตร์กรมการพัฒนาชุมชนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน
- เชษฐณรงค์ อรุณ. (2561). *แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดตะเคียนทอง (เพชรบูรณ์)* อำเภอเขาชัยสน จังหวัดจันทบุรี. *รายงานการวิจัย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี*.
- ทรงคุณ จันทกร. (2553). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรมชั้นสูง*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน,
- นวนันท์ ศรีสุกใส และคณะ (2558). ส่วนประสมการตลาดที่มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมพัสเตอร์ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*, 11(3), 15-23.
- นันทพล ตั้งถาวรการ. (2555). *การศึกษากระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาผ้าพิมพ์ไหมพัสเตอร์ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์*. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ในตะวัน กำหอม. (2559). *การวิจัยทางสังคมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์*. มหาสารคาม: โรงพิมพ์ที่คอมมหาสารคาม.
- ประกาย คุณารักษ์. (2545). กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหม กรณีการทอผ้าไหม บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*.
- วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ. (2560). *การบูรณาการการเรียนการสอนด้วยวิธีการทอผ้าไหมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2530). *ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป.
- เวชกร ตาลวันนา. (2566). ศิลปะบนผืนผ้า มนต์เสน่ห์แห่ง “ผ้าไหมพัสเตอร์” อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. *วารสารมนุษยสังคมศาสตร์*, 1(1): 13-23.

สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน. (2558). *คู่มือการดำเนินงานผู้ผลิต ผู้ประกอบการ OTOP รายใหม่ประจำปี 2558*. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน.

สิริวรรณ สิริวนิชย์. (2565). *แนวคิดและวิธีการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Weinberg, R.S., & Gould, D. (2001). *Fundamentals of Sport and Exercise Psychology*. Porto Alegre: Artmed.